J. Noorduyn

Over het eerste gedeelte van de Oud-Soendase Carita Parahyangan. (Met 5 afbeeldingen)

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 118 (1962), no: 3, Leiden, 374-383

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

OVER HET EERSTE GEDEELTE VAN DE OUD-SOENDASE CARITA PARAHYANGAN

Van het betrekkelijk geringe aantal Oud-Soendase geschriften dat in handschrift bewaard is gebleven, is slechts met een hoogst enkele een begin van bestudering gemaakt. Het meest bekende hiervan is de Carita Parahyangan,¹ die zelfs meer dan eens in publicaties ter sprake is gebracht. De oorzaak van de belangstelling voor dit geschrift is wel gelegen in het feit, dat het zich aandient als een „historische” tekst over vorsten en rijkjes in West-Java uit de vóór-Moslimse tijd. Het is voornamelijk historische belangstelling geweest die de aandacht voor dit geschrift heeft bepaald. Zowel Holle als Pleyte als ook Poerbatjaraka hebben passages er uit aangehaald en van een vertaling voorzien, wanneer en voorzover zij daaruit gegevens konden putten over de geschiedkundige onderwerpen waarvoor zij zich interesseerden, zoals de vorsten van Pajajaran of koning Sanjaya.²

Een systematische studie van het geschrift zelf als literaire tekst is echter nog nauwelijks op gang gekomen. Alleen Poerbatjaraka — een der weinige Javanici die niet voorbijgekeken hebben aan wat tussen Djakarta en Jogjakarta ligt — heeft hiervoor meer dan incidenteel werk gedaan. Een basis voor verdere studie van de Carita Parahyangan legde hij, toen hij een goede veertig jaar geleden een zorgvuldige transcriptie van het grootste deel van de tekst publiceerde als bijlage bij zijn in noot 2 genoemde artikel over de Batoe Toelis bij Buitenzorg. Sindsdien is echter vrijwel geen verdere voortgang gemaakt.

¹ De Lembaga Kebudajaan Indonesia (v/h Koninklijk Bataviaas Genootschap) te Djakarta bewaart een dertigtal lontars, die als Oud-Soendaas te boek staan, waaronder kropak 619 de Carita Parahyangan is.

² Zie het artikel van R. Ng. Poerbatjaraka, De Batoe-Toelis bij Buitenzorg, *TBG* 59 (1919-1921) p. 380-417, en de daar aangehaalde literatuur; verder ook zijn artikel Çrivijaya, de Çailendra- en de Sanjayavamça, *BKI* 114 (1958) p. 254-264, speciaal p. 257 en 263; en H. ten Dam, Verkenningen rondom Padjadjaran, *Indonesië* 10 (1957), p. 290-310.

Een van de oorzaken van deze geringe vorderingen is wel gelegen in de niet geringe moeilijkheden waarvoor deze tekst de onderzoeker stelt. Ze doen zich op elk punt voor waar men de tekst benadert, en betreffen zowel het — enige — lontarhandschrift zelf als de tekstoverlevering, de taal en de inhoud. Vroegere schrijvers hebben zich dan ook als om strijd beijverd de tekst een verward, corrupt en weinig betrouwbaar geschrift te noemen.³ Nu moet hier dadelijk aan toegevoegd worden, dat deze moeilijkheden slechts voor een deel aan het geschrift zelf te wijten zijn, en voor een groot gedeelte liggen aan ons eigen gebrek aan kennis van de Oud-Soendase taal, literatuur en maatschappij. De Oud-Soendase cultuur is voor ons, zowel letterlijk als figuurlijk, nog vrijwel een gesloten boek.

Een eerste puzzle biedt het lontarhandschrift zelf, daar de afzonderlijke folia niet meer in de oorspronkelijke volgorde liggen maar geheel door elkaar geraakt zijn. De nummering die Cohen Stuart er bij de eerste catalogisering op aangebracht heeft, geeft alleen de geheel willekeurige volgorde weer waarin hij de bladen aantrof. De juiste volgorde kan dus alleen op grond van de inhoud worden vastgesteld. Hierbij heeft men de grootste mate van zekerheid bij die folia die eindigen met een half woord waarvan het tweede gedeelte aan het begin van een ander folium te zoeken is. Waar dat niet het geval is, kan men zich alleen verlaten op de context en de draad van het verhaal.

Het zoeken naar het aansluitende folium kan echter in bepaalde gevallen vergeefs blijken te zijn, daar het handschrift kennelijk niet compleet meer is. Enkele folia ontbraken blijkbaar reeds, toen Cohen Stuart de bladen van een nummering voorzag.

Daar er slechts één handschrift bestaat, moet men op elk moment verdacht zijn op een mogelijke verschrijving van de kopiist die dan alleen met een conjectuur te verhelpen is. Achteraf blijkt wel, dat het hs. toch een nauwkeurigere copie is dan vroeger wel gedacht is. Het aantal werkelijk ernstige verschrijvingen dat aangenomen moet worden is betrekkelijk gering.

Het schrift vertegenwoordigt een stadium uit de ontwikkeling van het eigen Oud-Soendase lettergreepschrift, liggend tussen dat van de waarschijnlijk veertiende-eeuwse inscripties en dat van de waarschijn-

³ Zie *TBG* 59 p. 394-395, waar Poerbatjaraka een bloemlezing van dergelijke uitspraken van Holle en Pleyte geeft en deze met eigen variaties op hetzelfde thema vermeedert.

lijk achttiende-eeuwse Waruga Guru.⁴ Het is tamelijk duidelijk geschreven, maar maakt bv. geen onderscheid tussen de 'korte' en de 'lange' *pěpět* (de twee gesloten middenklinkers die gewoonlijk met *ě* en *eu* gespeld worden)⁵ en nauwelijks of niet tussen deze twee en de *i*. Zoals te begrijpen is, ontstaat hierdoor nog wel eens ruimte voor verschillende lezingen.

De taal is zeer duidelijk een ouder stadium van het Soendaas, waarmee het huidige Soendaas nog in vele opzichten overeenstemt, maar dat aan de andere kant toch verscheidene thans verouderde of geheel verdwenen woorden en vormen bevat, die men overigens nog eerder in dialectisch Soendaas dan in de standaardtaal van de Preanger zal aantreffen. Daarnaast komen er een aantal typisch Oud-Javaanse woorden in voor, die dus wijzen op (literaire) beïnvloeding van die kant, zoals bv. *hana* „er zijn” en *linabuhakěn* „er in gestort worden”. De eigenaardigheden van dit oudere Soendaas zijn nog nooit systematisch bestudeerd. Soms is een zekere 'feeling' voor het taaleigen van het huidige Soendaas duidelijk van nut voor de interpretatie van het oudere. Ik noem bv. de typische wisseling van (grammatisch) subject, waarbij het 'object' van het voorafgaande stuk zin zonder nadere aanduiding 'subject' wordt in het volgende stuk. Aan Oud-Javaans taaleigen doet daarentegen denken de zeer normale volgorde verbum-subject, die tegenwoordig maar zelden in het Soendaas kan voorkomen. Verder ziet men bv., dat gebruik gemaakt is van *di*-vormen als *dianak* of *diseuweu* „een kind hebben of krijgen”, die op deze wijze tegenwoordig alleen nog bij een beperkte categorie woorden (die kledingstukken aanduiden, bv. *disapatu* „schoenen aan hebben of aantrekken”) of in enkele andere woorden, zoals *digawe* „werken” aangetroffen worden. Ten aanzien van de pronomina personalia kan opgemerkt worden, dat zowel *ai(ng)* of *-ing/-eng* als *kami* voor de eerste persoon voorkomen,

⁴ Cf. C. M. Pleyte, *TBG* 53 (1911) p. 154 vlgg. (plaat I, II, B) en *TBG* 55 (1913) p. 362 vlgg. (plaat 6), en de foto van fol. 1 v., 37 r., 37 v., 39 v. en 40 v. die bij het onderhavige artikel is gereproduceerd.

⁵ Hoewel de *eu* in het huidige Soendaas vaak langer is dan de *ě*, is het kenmerkend articulatorisch verschil toch niet in de lengte gelegen, maar in een verschil in tongstand: de *eu* wordt iets meer achterin de mond geproken dan de *ě*. Verder draagt de *eu* gewoon het woordaccent, en de *ě* meestal niet (in een woord als *wěngi* echter weer wel). Het is aannemelijk dat een dergelijke fonetisch en fonematisch verschil ook, hoewel niet geschreven, in het oudere Soendaas voorkwam.

Fol. 1 v.

Fol. 37 r.

Handwritten text in a cursive script, likely a medieval manuscript. The text is arranged in two columns. The script is dense and features many ligatures and abbreviations. There are several large, ornate initial letters, possibly in red ink, marking the beginning of new sections or paragraphs. The parchment appears aged and slightly discolored.

en *kita* voor de tweede, terwijl *sia* (*sija* in de transcriptie) zowel tweede als derde persoon kan aanduiden.⁶

De stijl van de Car. Par. is zeer kort en beknopt, soms tot op het kriptische af. Allerlei wordt in vaak uiterst kort bestek samengepakt, waarbij overgangen van de ene op de andere episode soms niet of nauwelijks worden aangegeven, en veel wordt overgelaten aan het begrip van een goede verstaander (hetgeen wij, zoveel eeuwen later, natuurlijk allerminst zijn).

Tenslotte is ook het verre van alledaagse onderwerp van de tekst niet bijzonder geschikt om de interpretatie te vergemakkelijken. Zo is bv. de combinatie van de woorden *leumpang ngajadi*, die blijken te betekenen „er heen gaan om geboren te worden”, alleen maar denkbaar in sterk mythologisch gekleurde verhalen als de Car. Par. bevat.

Het is duidelijk dat deze veelsoortige problemen op verschillende manieren in elkaar grijpen, en dat oplossingen slechts geleidelijk te bereiken zijn. Een eerste doelstelling moet daarbij zijn de vaststelling van de juiste volgorde der folia, zonder welke een interpretatie van het geheel onmogelijk blijft. Daarom zullen we hieraan in de eerste plaats aandacht geven.

Voor een groot gedeelte van de tekst is Poerbatjaraka er in geslaagd de juiste volgorde der folia te vinden, zoals uit de door hem gepubliceerde transcriptie blijkt. De laatste veertien folia vormen in zijn transcriptie een aaneengesloten geheel van doorlopende tekst. Maar het gedeelte dat daaraan voorafgaat bestaat nog uit grotere en kleinere brokken tekst die onderling niet aaneensluiten. Poerbatjaraka zegt hierover zelf: „Ondanks mijn poging om het aan elkaar te krijgen is het mij slechts gedeeltelijk gelukt daar er inderdaad een paar bladen schijnen te ontbreken.”⁷

Nu is het inderdaad waar dat er in dit eerste gedeelte van de tekst, zoals boven reeds is opgemerkt, enkele folia ontbreken, zodat de tekst evenzovele hiaten zal blijven vertonen. Maar bovendien blijkt bij bestudering van de inhoud, dat juist in dit eerste gedeelte de volgorde der folia nog voor verbetering vatbaar is. Door een andere groepering der losse folia of van de groepen reeds aaneensluitende folia kan men

⁶ Naast het normale possessieve suffix van de derde persoon *-na* komt in bepaalde gevallen ook *-nya* (of *-nia*?) voor, bv. in het *lawasnija* van de transcriptie, „de duur dat hij”. Het is niet zeker of dit als zuiver Oud-Soendaas beschouwd kan worden. Mogelijk is het invloed van het Oud-Javaanse *-nya*.

⁷ *TBG* 59 p. 395 nt. 1.

ook hier een doorlopende — zij het door enkele hiaten onderbroken — tekst verkrijgen.

De nieuwe volgorde van dit eerste gedeelte zal hieronder gegeven en voor zover mogelijk verantwoord worden. Het beste bewijs voor de juistheid ervan zou uiteraard te geven zijn, wanneer de gehele tekst met een definitieve vertaling als een doorlopend geheel gepubliceerd zou kunnen worden. Dan zou immers de volgorde der folia nauwelijks meer geargumenteed behoeven te worden. Deze weg is tot nu toe echter nog geblokkeerd, daar de andere boven genoemde moeilijkheden — die betreffende de juiste tekst, de taal en de inhoud — hier nog te veel in de weg staan. De betekenis van nog te veel passages blijft voorshands twijfelachtig of duister.

Niettemin is wel reeds zoveel, juist van dit eerste gedeelte, duidelijk geworden, dat in ieder geval de grote lijn van het verhaalde is komen vast te staan. Daardoor is het zeer wel doenlijk om, ook zonder dat alle puzzles die de tekst oplevert reeds geheel opgehelderd zijn, de juistheid van de nieuwe volgorde aannemelijk te maken. Een en ander maakt het aanbevelenswaardig om hiermee niet te wachten totdat ook alle andere problemen uit de weg geruimd zouden zijn.

In de eerste plaats kan de waarschijnlijkheid van de te geven nieuwe volgorde hieruit blijken, dat het resultaat waartoe de heer H. ten Dam en ikzelf, geheel onafhankelijk van elkaar, in deze gekomen waren, achteraf nagenoeg gelijk bleek te zijn.

In de tweede plaats biedt de hoofdlijn van het verhaal op zich zelf reeds voldoende aanknopingspunten voor het vaststellen van de volgorde der folia. Men kan nl. uitgaan van de *namen* van personen die meer dan eenmaal, op verschillende folia, voorkomen, en op grond hiervan deze folia bij elkaar voegen. Want het is aannemelijk, dat in het bijzonder in een tekst die handelt over (de afstamming van) elkaar opvolgende vorsten, zoals de Car. Par. doet, deze vorsten ook achtereenvolgens en in voor iedere vorst aaneengesloten passages genoemd zullen worden. Juist in het eerste gedeelte van de tekst komen enkele langere passages voor die over telkens één zelfde vorst handelen.

We zullen dit eerst nader uitwerken en daarna ingaan op de tekst van enkele passages waar telkens twee folia bij elkaar aansluiten.

In het hieronder volgende overzicht staan de betreffende folia opgesomd in de volgorde waarin ze in de transcriptie van Poerbatjaraka voorkomen, en daarnaast in de nieuwe volgorde. De nummering is de volkomen willekeurige die door Cohen Stuart destijds op de folia zelf is aangebracht, en die ook door Poerbatjaraka is gehandhaafd. Achter

ieder nummer staan twee of drie namen vermeld die op het betreffende folium en bovendien op een of meer andere voorkomen. Deze namen representeren in de meeste gevallen ook nog enkele andere die op de zelfde folia voorkomen, maar wegens plaatsgebrek in dit overzicht niet vermeld kunnen worden. De horizontale strepen tussen sommige nummers geven aan dat daar — door het ontbreken van een of meer folia of om een andere reden — geen aansluiting gevonden is. Bij de geheel rechts staande, met no. 1 beginnende nummering, die de nieuwe volgorde weergeeft, is bij een dergelijk hiaat telkens één nummer overgeslagen, hoewel het niet uitgesloten is dat er soms meer dan één folium in ontbreekt.

Volgorde Poerbatjaraka

fol.	namen
11. (Begin met o.a. Rēsi Guru)	
40. Makandria, Rēsi Guru	
<hr/>	
14. Sanjaya	
15. Sanjaya, Seuweukarma	
16. Sanjaya, Seuweukarma = Kuku	
35. Sanjaya, Kuku	
45. Seuweukarma = Kuku	
37. Sanjaya, Seuweukarma = Kuku	
19. Sanjaya, Kuku	
<hr/>	
17. Sanjaya, Wulan, Dangyang Guru	
42. Sanjaya, Wulan, Dangyang Guru	
<hr/>	
18. Sēmpakwaja, Mandimiñak	
12. Sēmpakwaja, Mandimiñak	
47. Sēmpakwaja, Mandimiñak	
<hr/>	
43. Makandria, Manjangan Dara	
<hr/>	
41. Wulan, Dangyang Guru	
<hr/>	
38. Jambri > Sanjaya	
44. Sanjaya, Wulan	
<hr/>	
46. Manjangan Dara, Wrētikandayun	
39. Wrētikandayun, Mandimiñak	
13. Mandimiñak, Sēna, Jambri	
<hr/>	
34. Seuweukarma, Sanjaya	
33. Seuweukarma, Sanjaya	
32. Sanjaya, Manarah	
31. Manarah	
etc.	

Nieuwe Volgorde

fol.	namen	fol.
11. (Begin met o.a. Rēsi Guru)		1.
40. Makandria, Rēsi Guru		2.
<hr/>		
43. Makandria, Manjangan Dara		4.
46. Manjangan Dara, Wrētikandayun		5.
39. Wrētikandayun, Mandimiñak		6.
18. Sēmpakwaja, Mandimiñak		7.
12. Sēmpakwaja, Mandimiñak		8.
47. Sēmpakwaja, Mandimiñak		9.
13. Mandimiñak, Sēna, Jambri		10.
38. Jambri > Sanjaya		11.
44. Sanjaya, Wulan		12.
<hr/>		
(?)		
17. Sanjaya, Wulan, Dangyang Guru		13.
42. Sanjaya, Wulan, Dangyang Guru		14.
41. Wulan, Dangyang Guru		15.
15. Sanjaya, Seuweukarma		16.
16. Sanjaya, Seuweukarma = Kuku		17.
35. Sanjaya, Kuku		18.
45. Seuweukarma = Kuku		19.
37. Sanjaya, Seuweukarma = Kuku		20.
19. Sanjaya, Kuku		21.
14. Sanjaya		22.
<hr/>		
34. Seuweukarma, Sanjaya		24.
33. Seuweukarma, Sanjaya		25.
32. Sanjaya, Manarah		26.
31. Manarah		27.
etc.		

Dit overzicht kan grotendeels voor zich zelf spreken: wie de twee kolommen vergelijkt, ziet dat de namen die links nog door elkaar staan, rechts in het gelid gekomen zijn. Slechts enkele opmerkingen volgen hier ter nadere verklaring.

Op twee plaatsen is een door Poerbatjaraka voorgestelde aansluiting tussen twee folia door mij niet overgenomen. Fol. 13=10 sluit niet dadelijk achter 39=6 aan, maar daartussen komen eerst 18=7, 12=8 en 47=9. Fol. 14=22 staat achter 19=21, de enige plaats waar het kan aansluiten, terwijl 15=16 behalve na 14=22 ook heel goed na 41=15 kan aansluiten.

Dat de Car. Par. begint met fol. 11=1 staat door de tekst zelf vast; de recto-zijde is trouwens niet beschreven. Eveneens staat vast dat het verhaal van Rësi Makandria daar direct op volgt. Dat de hierna voorkomende vorsten-namen inderdaad in de nieuwe volgorde behoren te staan, wordt volledig bevestigd door de tekst van fol. 14=22, waarin zij nog eens achter elkaar opgesomd worden: Wrëtikandayun, Sëmpakwaja, Mandimiñak, Sëna, Sanjaya.

Het grootste stuk van dit deel van de Car. Par. wordt ingenomen door verhalen over koning Sanjaya, de zoon van Sëna. Deze beginnen op fola 13=10, waar hij, vóór zijn koningschap, nog Jambri heet. Op het daarna volgende fol. 38=11 krijgt hij de naam Sanjaya, wanneer hij vorst wordt. Het is duidelijk dat deze naam dan ook niet eerder dan op deze fol. kan voorkomen, en dat alle verdere verhalen over Sanjaya hierna moeten volgen. Deze behelzen eerst zijn strijd met Wulan en diens medestanders, waarbij ook een Dangyang Guru geheten figuur een rol speelt, en nadat dit afgelopen is volgt Sanjaya's strijd met Seuweukarma alias Rahyang Kuku. Dit loopt dan door tot vlak voordat Sanjaya wordt opgevolgd door zijn zoon Tampëran, de vader van Manarah en Banga. Hiermee sluit dit gedeelte van de Car. Par. aan op het verdere deel, waarvan de volgorde der folia reeds door Poerbatjaraka was vastgesteld.

Wie het bovenstaande overzicht bekijkt, ziet bovendien dat bij de nieuwe volgorde der folia een aanmerkelijk geringer aantal hiaten (2 of 3 in plaats van 8) behoeft te worden aangenomen dan bij die van Poerbatjaraka. Dit wordt mogelijk gemaakt door een aantal nieuwe, nog niet in Poerbatjaraka's transcriptie voorkomende aansluitingen tussen folia aan te brengen. Deze kunnen in het kort besproken worden.

Na 43=4 volgen 46=5 en 39=6. Op het eind van 43=4 wordt o.a. verhaald dat de nimf Manjangan Dara achtervolgd wordt door vijf

broers (onder wie Wrëtikandayun); er is sprake van het werpen met een lans. In het begin van 46=5 wordt iemand geraakt met een lans door Wrëtikandayun, en Manjangan Dara wordt door hem gevangen. Deze (en andere) mededelingen sluiten zo nauw bij elkaar aan, dat men niet goed kan aannemen dat hier een hiaat van de omvang van een heel folium zou moeten voorkomen. Integendeel de tekst loopt blijkbaar gewoon door, en men zal bij de interpretatie een oplossing moeten trachten te vinden voor de duisterheden die de tekst bevat.

Bij 39=6 sluit 18=7 aan en niet 13=10. Fol. 39=6 eindigt met: *Disilihan ku Rahyang Mandimiñak, seuweu*, „(een broer van Wrëtikandayun) werd opgevolgd door Mandimiñak, zoon (van)”, en fol. 13=10 begint met de naam *sang Sěna*. Hoewel op zichzelf deze woorden samen een goede zin geven, blijken ze echter in deze volgorde in strijd te zijn met de mededelingen die elders in de tekst voorkomen. Blijkens zijn citaat met vertaling van deze passage in BKI 114 (1958) p. 257 houdt Poerbatjaraka nog steeds vast aan deze volgorde uit zijn transcriptie, en hij vertaalt: „Mandimiñak gewon Sěna”. Maar *seuweu* betekent niet „een kind krijgen”: daarvoor vindt men *diseuweu* (of *miseuweukeun*). Men zou dus voor deze vertaling in elk geval een tekstcorrectie moeten aanbrengen. *Seuweu* betekent „kind, zoon (van)”. Maar „Mandimiñak, de zoon van Sěna” is ook niet mogelijk, daar uit 14=22 blijkt dat, omgekeerd, Sěna de zoon van Mandimiñak was. De vader van Mandimiñak was, zoals eveneens in 14=22 staat, Wrëtikandayun, die na zijn aftreden als vorst de naam *Rahyangta Limėnar* kreeg. Nu begint fol. 18=7 met een naam die met de laatstgenoemde overeenkomst heeft, er staat: *k Rahyang Lalorimėnir*. Ik neem aan dat beide malen de zelfde naam bedoeld is: die van de vader van Mandimiñak, waarbij een van beide malen, of misschien ook beide, afschrijf-fouten gemaakt zijn. Deze opvatting wordt bevestigd door de in 18=7 direct volgende woorden: „met zijn twee broers ... Sėmpakwaja ... Rahyang Kėdul”. Want uit 14=22 blijkt dat Mandimiñak en Sėmpakwaja broers waren, beide zoons van Wrëtikandayun. Er tegen spreekt, dat 18=7 begint met een losse *k*, blijkbaar het eind van een woord, dat dan echter niet *seuweu* kan zijn. Men zou op grond hiervan een hiaat van één folium kunnen aannemen. Maar er is verder niets dat hierop wijst: er lijkt geen schakel uit het verhaal te missen. Ik neem daarom liever aan, dat deze *k* ook een vergissing van de kopiist is, die misschien aan het met *seuweu* synonieme *anak* gedacht heeft.

Fol. 13=10 sluit aan bij 47=9, waarvan de laatste woorden zijn, dat de zoon van Mandimiñak, na door zijn vader erkend te zijn, „ge-naamd werd” (*dingaranan*), en 13=10 begint met de naam *sang Sēna*, die inderdaad, zoals gezegd, de zoon van Mandimiñak was. Daarna wordt verteld dat Mandimiñak zeven jaar regeerde en vervolgens door Sēna werd opgevolgd. Dit geeft dus een passende aansluiting.

De aansluiting van 38=11 bij 13=10 geeft geen moeilijkheden. Het gaat in deze passage over Jambri, die op verschillende plaatsen hulp tracht te krijgen tegen de usurpator Purbasora.

De aansluiting van 17=13 bij 44=12 is enigszins onzeker, daar de betreffende woorden allesbehalve duidelijk zijn. Het is mogelijk dat de laatste woorden van 44=12: *da ra* het begin zijn van iets dat Sanjaya zegt en dat op 17=13 voortgezet wordt met *ai para dinih digērēkan alah pun kami*. Vlak tevoren is tenminste verteld dat Sanjaya „nagejaagd” (*digērēkan*) en „overwonnen” (*eleh* of *alah*) was. Het is echter ook mogelijk dat hier een hiaat moet worden aangenomen. Ik heb voorlopig aangenomen dat dit niet het geval is.

Fol. 41=15 sluit aan bij 42=14. De laatste woorden van 42=14 zijn: *ja ai wēnang nudu* (lees: *nuduh*) *tan* „daar ik het recht heb te bevelen zonder”, terwijl 41=15 begint met: *katuduh, ja ai anak dewata* „bevolen te worden, daar ik een godenzoon ben”. Daar deze woorden samen kennelijk een goede zin vormen (vooral de woorden *nuduh tan katuduh* „bevelen zonder bevolen te worden”, die op de overgang van het ene naar het andere folium staan, zijn hier beslissend), staat deze aansluiting voldoende vast, waarbij aangetekend zij dat de door Poerbatjaraka in zijn transcriptie voorgestelde lezing *nuduhan* voor *nudu tan* dus niet geheel juist is.

Tenslotte de aansluiting van 14=22 bij 19=21. Fol. 19=21 eindigt met de woorden *ja urang sarwa kaputraan urang, ja tohaan pahi anak*, die kennelijk twee naar betekenis geheel parallel geconstrueerde frasen vormen, waaraan dan echter het laatste woord ontbreekt. Fol. 14=22 begint met het woord *dewata* „god”, dat blijkens het daarop volgende *Ndēh* „Toen” (dat alleen aan het begin van een zin voorkomt), het laatste woord van een zin is. Gecombineerd met het laatste woord van 19=21 vormt dit de hierboven eveneens genoemde groep *anak dewata* „kind(eren) van god(en)”, zodat de gehele zinsnede vertaald kan wor-

den met: „daar (gewone) mensen (of: „wij”?) gelijkelijk voortgebracht zijn door mensen, daar prinsen gelijkelijk kinderen van goden zijn”.⁸

Daar door deze aansluiting fol. 15=16, dat in de transcriptie van Poerbatjaraka direct na 14=22 volgt, nu vóór 14=22 staat, vervalt van zelf deze aansluiting van Poerbatjaraka, terwijl 15=16 daardoor dadelijk na 41=15 komt.

Daar deze laatste aansluiting precies op het punt van een overgang naar een nieuw onderwerp valt, kan haar juistheid alleen uit het verloop van de hele tekst blijken. Bij een andere gelegenheid hoop ik uitvoeriger op de inhoud van de eerste veertien folia van de Car. Par. te kunnen terugkomen.

J. NOORDUYN.

⁸ Dit stukje tekst kan tevens een aanwijzing bevatten dat het woord *pahi* in het Oud-Soendaas „gelijk, gelijkelijk, allemaal” betekent — dit in tegenstelling tot het Oud-Javaanse *pahi*, dat „verschillend” betekent. Want het staat hier parallel met *sarwa*, het huidige *sarua* „gelijk, overeenkomstig” (*rua*, vorm, is dus wel uit metanalyse van *sarua* en niet uit *rupa* ontstaan). Mogelijk hangt het huidige *mahi* „voldoende” met dit oude *pahi* samen.